

Мельничук О. Д.

КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

**ГРАМАТИКА КОНСТРУКЦІЙ – КОНСТРУКТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД
У КОНТЕКСТІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ**

У статті висвітлено та проаналізовано основні припущення конструктивістських підходів, які відрізняють їх від підходів генеративної граматики. Зокрема, розглядаються фразові конструкції, традиційні лексичні одиниці, моделюється сполучення форми та функції. При цьому граматика не охоплює жодних трансформаційних чи дериваційних компонентів. Конструкція мовного виразу або фрази та слова є пов'язаними між собою та наповненими змістовими зв'язками. Мови визнаються різними в різних сферах лінгвістики; міжмовні узагальнення, які існують, пояснюються загальними когнітивними процесами або функціями задіяних конструкцій. У контексті конструктивістського підходу розглядаємо також аналіз використання мови, який пов'язують з когнітивним аналізом. Щодо базових принципів, які поділяються усіма напрямками граматики конструкцій, можна назвати заперечення чіткої межі між граматикою і лексикою і відмовою від статичного погляду на мову, згідно з яким висловлювання будуються з лексичних одиниць з фіксованими значеннями, що з'єднуються незалежно від цих значень завдяки граматичним правилам. У центрі уваги згаданого підходу виявляються динамічні аспекти продукування висловлювання. Елементи, з яких будується висловлювання, чутливі до свого оточення і при цьому впливають на спосіб побудови синтаксичних груп. Зміст лексичних одиниць залежить від синтаксису, а синтаксис залежить від вибору лексичних одиниць. Одним з властивостей мови є пластичність і рухливість її системи стосовно потреб і завдань мовного спілкування. У лексиці ця якість виявляється в можливостях утворення нових слів і вживання в переносних значеннях та існує в широкому діапазоні можливостей поєднання лексичних значень слів. У синтаксисі – це можливість побудови з великого, але кількісно обмеженого інвентарю слів і на основі кількісно невеликого (порівняно зі словником / лексиконом) набору граматичних правил практично необмеженого числа нескінченно різноманітних пропозицій. Розгорнутий типологічний набір конструкцій, який надає динаміка мовних синтаксичних процесів, коливається від найбільш прототипових, синтаксично повних, базових, ієрархічно «високих», а також більш широких за значенням конструкцій, до більш конкретних випадків, збагачених додатковим змістом.

Ключові слова: конструктивістські підходи, генеративна граматика, фразові конструкції, поверхнева структура, міжмовна мінливість, когнітивна лінгвістика, лінгвістичні теорії.

Постановка проблеми. Граматика конструкцій існує вже більше двадцяти років і протягом цього часу привертала увагу формалістів та функціоналістів, психо- та нейролінгвістів, дослідників, що працюють над варіативністю мови. Однак дотепер не існує єдиного дослідження, яке б надавало повну інформацію, огляд спільних рис у різних підходах цієї галузі лінгвістики. Також відкритим залишається питання про зв'язок граматики конструкцій та когнітивного підходу як поєднання форми і функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість підходів генеративної граматики, представлених у цій статті, поділяють важливі основні припущення про їх цілісність та відмінність від підходів генеративної граматики. Отже, ці під-

ходи є такими: 1) Граматичні конструкції: фразові конструкції, як і традиційні лексичні одиниці, вивчаються в парі «форма-функція» [35; 18; 20, 22]; 2) Поверхнева структура: граматика не включає жодного трансформаційного чи дериваційного компонента. Семантика безпосередньо асоціюється з поверхневою формою [22; 12]; 3) Мережа конструкцій: фразові конструкції, слова та частково заповнені слова (морфеми) пов'язані в мережі з вузлами [8; 18; 20; 32; 35; 38]; 4) Міжмовна варіативність та узагальнення: визнано, що мови різняться в широкому діапазоні ознак. Міжмовні узагальнення, які існують, пояснюються загальнодоменими когнітивними процесами або за функціями відповідних конструкцій [5; 10; 14; 28]; 5) Використання мови: знання

мови включає і предмети, і узагальнення на різних рівнях ознак [2; 9; 23; 39; 50]. Більшість конструктивістських підходів зазнали впливу кількох додаткових принципів, традиційно пов'язаних з когнітивною лінгвістикою, а саме: 1) Семантика базується на «побудові» ситуацій, а не на об'єктивних умовах істинності [15; 20; 33; 35; 38; 41; 47]; 2) Семантика, структура інформації та прагматика взаємопов'язані; усі відіграють роль у мовній функції. Такі функції є частиною загальної концептуальної системи людини, а не окремим модульним компонентом [17; 20; 35; 37; 38; 48; 80]. Категоризація передбачає не необхідні та достатні умови, а узагальнення зразків, зазвичай включаючи прототипи зразків та конвенційні розширення [16; 27; 35; 44; 45; 48; 49; 50]; 3) Основна функція мови – передавати інформацію. Формальні відмінності є «корисними» настільки, наскільки вони передають семантичні або прагматичні (включаючи інформаційні) відмінності [7; 10; 20; 27; 35; 38]; 4) Роль соціального пізнання та тілесного досвіду розглядаються як суттєво важливі для вивчення значення [10; 16; 36; 40; 50].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз підходів до вивчення граматики конструкцій у когнітивній перспективі. Ця мета реалізована у завданнях, що розкривають суть кожного підходу.

Виклад основного матеріалу. *Граматичні конструкції.* Конструкції визначаються як конвенційні пари форма-функція на різних рівнях складності та абстракції [20; 22]. Це визначення має на меті підкреслити спільність між словами та більшими фразовими одиницями. Не кожен дослідник, який приймає конструктивістську точку зору, прямо використовує цей термін. Також не всі використовують термін «конструкція» до слова або морфемного рівня. Розглядаючи морфеми як узагальнення слів у формі частково заповнених взірців, перспектива узгоджується зі зростаючим консенсусом серед морфологів [3; 8]. Конструктивісти мають на меті врахувати всі аспекти граматики, включаючи не лише «ядро», а також низькочастотні або незвичні конструкції, які інші теорії можуть віднести до «периферії». Відтак, окрім загальних конструкцій, є доцільним враховувати підтипи [11; 18; 35]. Як приклад підтипу розглянемо конструкцію, яка передбачає поєднання прийменника та злічувального іменника: *She was in prison / She came from school / She left for work / They are on vacation*. Зазвичай загальні іменники у прийменникових словосполученнях вимагають детермінантів, тому форма цієї конструкції є негит-

повою. Навіть більше, не допускається модифікація іменника: *She went to big bed*. (Cf. *She went to the big bed*) [4, с. 34].

Значна частина знань мови людини є загальною, і ці знання фіксуються в мережі конструкцій. Наприклад, конструкції аргументативної структури [20] є функцією форми сполучення, що становлять основні схеми «зв'язування» простих речень [13; 33; 43] або «лексичні паттерни» накладання на конкретні дієслова [31, с. 18]. Тут використовують конструктивістську термінологію, оскільки відповідність фразової форми і значення існує незалежно від певних дієслів [19; 20; 34]. Функція абстрактних формальних зразків часто є досить абстрактною. Наприклад, дієслівне словосполучення має функцію, а саме предикацію. Типовою є не двозначність, не функціональна ідентичність, а багатозначність: одна і та ж форма часто має різні, але пов'язані функції [21; 35; 49].

Поверхнева структура. У генеративній граматиці існує тенденція зосереджуватися на чергуваннях – розгляду однієї конструкції аргументативної структури стосовно іншої конкретної парафрази [36]. Спочатку це було результатом акценту на перетвореннях, які виводили один зразок з іншого. Хоча сьогодні існує безліч недириваційних теорій, для яких ця мотивація вже не існує, традиційний погляд ще не повністю втратив свою силу, як видно з постійного зосередження на частковому або неповному узагальненні. Визнання конструкції «спричинений рух» дозволяє пояснити той факт, що дієслово, таке як *cough*, не пов'язане з рухом, однак може передавати спричинений рух, коли він з'являється в цій конструкції: *"I actually had a moth go up my nose once. I... coughed him out of my mouth"*. Таким чином, ми можемо виявити більш загальну відповідність між формою та значенням, яка, природно, не фіксується на рівні окремого дієслова: «спричинений рух». Стикнувшись з парами речень, які мають спільні слова та охоплюють різні структури аргументів, подібності найбільш природно відносять до слів, а відмінності до структури аргументів.

Мережа конструктив. Важливо те, що конструкції будь-якої мови не утворюють неструктурованого набору. Зв'язки серед конструкцій фіксуються через мережу «успадкування за замовчуванням». Наприклад, конструкція іменник-прийменник (*to bed*) успадковує порядок слів від більш загальної, абстрактної конструкції прийменникової фрази. Прийменникові конструкції свідчать про те, що англійська мова має препозиції замість постпозицій. Оскільки порядок

слів конструкції фіксований, у ньому зазначено структуру фрази. Конструкція прийменникової фрази є більш частотною, ніж конструкція «іменник-прийменник» [38, с. 58]. Не всі конструкції визначають порядок слів. Наприклад, конструкції структури аргументів цього не роблять, а отже, не визначають безпосередньо структуру розгалужених фраз [42]. Натомість порядок слів визначається комбінуванням конструкцій аргументативної структури з конструкціями дієслівних виразів, суб'єктно-предикатною конструкцією. Зв'язок між транзитивною результативною конструкцією (*She drove him to distraction*) та конструкцією спричиненої дії (*She drove him to New York*) може бути метафоричним. Водночас граматику також має більш конкретні конструкції, які слугують заміною загальних конструкцій.

Міжмовна варіативність та узагальнення. Конструкції зазвичай не є цілковито довільними. Відносини між формою та значенням зазвичай мотивовані, і, таким чином, ми знаходимо повторювані закономірності в міжмовному плані. Через те, що конструктивістські підходи не покладаються на вроджені загальнолюдські принципи, конструкції мають різну міжлінгвістичну специфіку [5; 10; 14; 28]. Те, що в одній мові можна назвати пасивом, може відрізнитися від пасивної конструкції іншої мови через низку способів, охоплюючи наявність або вибір допоміжних засобів, наявність чи вибір висловлення або відмінка, що позначає аргумент агента, можливі семантичні або дискурсні обмеження, і загалом частоту в мові. Пошук двох конструкцій у двох різних мовах, які абсолютно ідентичні за формою, функціонуванням та розподілом, – рідкісне явище поза випадками спільної діахронічної історії чи мовного контакту. В. Крофт [10, с. 36], наприклад, зауважує, що критерій «особа-стан-спосіб» не може бути основним для визначення категорії дієслова у міжмовному аспекті. Це не означає, що не існує сильних універсальних тенденцій або імплікаційних універсальній мови. Конструктивісти стверджують, що подібні міжлінгвістичні узагальнення краще пояснити за допомогою зовнішньої граматики, наприклад, універсального функціонального тиску, знакових принципів та опрацювання даних. Наприклад, існує тенденція до того, що мови мають визначену конструкцію, яку можна називати «пасивною». Пасивні конструкції ідентифікуються за пов'язаними з ними функціями: це конструкції, в яких тема та / або агентивний аргумент, по суті, «понижений», з'являється не

завжди або взагалі не з'являється. Існування пасивних конструкцій у невизначених слотах дозволяє мовцеві виявляти їх динаміку та певну гнучкість, відтак зумовлювати їх мотивацію. Водночас така мова як чокто (*Choctaw*) не містить пасивних конструкцій [30].

Зсув точки зору щодо пошуку пояснень синтаксичних, вроджених умов до спроб пояснити узагальнення, звертаючись до самостійно мотивованих загальних когнітивних механізмів, знайшло відгук у деяких розділах генеративної граматики. Наприклад, той факт, що всі мови мають категорії іменників та дієслів можна пояснити існуванням відповідних базових семантичних категорій [1, с. 38]. У своїй нещодавній роботі Н. Хомський припускає, що це єдиною мовною вродженою здатністю є рекурсія, однак, з іншого боку, навіть рекурсія може виявитись неспецифічною для мови [29; 34]. Мова виникає з понятійної системи людини. Обмеження для мови виникають із обмеженнями пам'яті, уваги та прагматичних вимог щодо змісту, який людина хоче передати.

Використання мови. Нові дослідження зазначають, до якої міри мова складається з формульованих або «збірних» (*prefabs*) фраз [53, с. 18]. Аспект формулювання спрощує завдання мовців у тому, що багато висловлювань або частин висловлювань можна «витягнути» безпосередньо зі свідомості, не будуючи кожне висловлювання по-новому. Діти також швидше і точніше повторюють висловлювання, які часто трапляються в мовленні, коли регулюється лексична частота; те саме твердження є правильним для дорослих [6, с. 15]. Часто висловлювання є одночасно новими та формульованими, оскільки вони включають конструкції, що диктують більшу частину лексичного змісту, одночасно заповнюючи відкриті місця конструкції. Наприклад, навіть у мовленні дітей, іменники вільно замінюються [51, с. 23]. Відкриті слоти різних типів існують у всіх фразових конструкціях, які не є повністю фіксованими ідіомами. Присвійні фрази є часто не зафіксованими заздалегідь: можна сказати, що *one can jog his memory / her memory / their memory / the dog's memory*. Час та стан дієслова є також гнучкими, наприклад, *one can commit a phone number to memory or have committed it to memory*.

Окремі мови вивчаються шляхом узагальнення висловлювань, а продукування та розуміння мови передбачає поєднання або розкладання висловлювання на його базові складники відповідності «форма-функція» [2; 9; 23; 39; 50].

Пам'ять про будь-який досвід є частково абстрактною, оскільки досвід не зафіксований повністю. Це твердження є справедливим для будь-якої пам'яті мови. Ба більше, пам'ять з часом погіршується, що призводить до сильнішого абстрагування.

Є свідчення того, що людина точно пам'ятає невелику кількість слів навіть після незначної розмови. Дослідники [26] продемонстрували, що учасники упевнено розпізнають і повністю згадують речення, які вони чули тільки один раз. Навіть більше, були продемонстровані високі результати випадкового пригадування: навіть через шість днів після експерименту учасники точно згадували речення, які вони вже чули раніше, хоча їх не просили відтворити почуте [2; 23; 39; 50; 51]. Отже, існує низка доказів того, що людина зберігає значну кількість конкретних знань про мову,

охоплюючи відносні частоти використання. Класифікація почутого відбувається за зразками на основі поєднання форми та функції.

Висновки і пропозиції. Очевидно, що обидва аспекти мови, її творчий та формульний характер є важливими для розуміння та аналізу мовної здатності. Завдяки визнанню цього факту спостерігається дедалі більша конвергенція щодо «використання» моделей мови. Ці моделі базуються на ідеї, що знання мови складається з мережі відповідностей «форма-функція» на різних рівнях конкретності. Мовці у своїй мовленнєвій діяльності є одночасно креативними та повторюваними. Творчий аспект мови дозволяє мовцям висловити нові ідеї в нових контекстах; цей аспект мови підкреслювався більшістю вчених у теоретичному мовознавстві та є перспективним у подальшому аналізі.

Список літератури:

1. Baker M. *Verbs, Nouns and Adjectives: Their Universal Grammar*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 368 p.
2. Barlow M., Kemmer S. *Usage Based Models of Grammar*. Stanford, CA : CSLI Publications, 2000. 268 p.
3. Blevins J. P. Realisation-based Lexicalism. 2001. *Journal of Linguistics*. № 37, P. 355–65.
4. Boas H. C. *A Constructional Approach to Resultatives*. Stanford, CA : CSLI Publications, 2003. 416 p.
5. Boas H. C. *Contrastive Studies in Construction Grammar*. Amsterdam : John Benjamins, 2010. 254.
6. Bod R. *Beyond Grammar: An Experience-based Theory of Language*. Stanford, CA : CSLI, 1998. 185 p.
7. Bolinger D. *Meaning and Form*. London : Longman, 1977. 212 p.
8. Booij G. *Construction Morphology*. Oxford : OUP, 2010. 622 p.
9. Bybee J. N. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 264 p.
10. Croft W. *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford : Oxford University Press, 2001. 448.
11. Culicover P. W. *Syntactic Nuts: Hard Cases, Syntactic Theory and Language Acquisition*. Oxford : Oxford University Press, 1999. 384 p.
12. Culicover P. W., Jackendoff R. *Simpler Syntax*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 608 p.
13. Dowty D. Thematic Proto-roles and Argument Selection. 1991. *Language*. № 67, P. 547–619.
14. Evans N., Levinson S. The Myth of Language Universals. *Brain and Behavioral Sciences*. 2009. № 32, P. 429–92.
15. Fauconnier G. *Mental Spaces*. Cambridge, MA: MIT Press, 1985. 238 p.
16. Fillmore C.J. Topics in Lexical Semantics. *Current Issues in Linguistic Theory* / Ed. by R. Cole. Bloomington: Indiana University Press, 1977. P. 76–138.
17. Fillmore C. J. Frames and the Semantics of Understanding. *Quadernie di Semantica*. 1985. № 6/2. P. 222–54.
18. Fillmore C. J. The Mechanisms of Construction Grammar. *Berkeley Linguistic Society*. 1988. № 14. P. 35–55.
19. Goldberg A. E. A Unified Account of the Semantics of the Ditransitive. *Berkeley Linguistic Society*. 1989. № 15. P. 79–90.
20. Goldberg A. E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago : University of Chicago Press, 1995. 278 p.
21. Goldberg A. E. Jackendoff and Construction-Based Grammar. *Cognitive Linguistics*. 1996. № 7, P. 3–20.
22. Goldberg A. E. Surface Generalizations: An Alternative to Alternations. *Cognitive Linguistics*. 2002. № 13, P. 327–56.
23. Goldberg A. E. *Constructions at Work: The Nature of Generalization in Language*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 289 p.
24. Goldberg A. E. Verbs, Frames and Constructions. *Syntax, Lexical Semantics and Event Structure* / ed. by M. R. Hovav, E. Doron, I. Sichel. Oxford : Oxford University Press, 2010. P. 39.
25. Goldberg A. E. *Cognitive Linguistics*. Vols. I–V. Oxford : Routledge, 2011.

26. Gurevich O., Johnson M., Goldberg, A. E. Incidental Verbatim Memory for Language. *Language and Cognition*. 2010. № 2/1, P. 45–78.
27. Haiman J. Dictionaries and Encyclopedias. *Lingua*. 1980. № 50, P. 329–57.
28. Haspelmath M. Parametric versus Functional Explanation of Syntactic Universals. *The Limits of Syntactic Variation* / Ed. by T. Biberauer. Amsterdam: Benjamins, 2008. P. 75–107.
29. Hauser M. D., Chomsky N., Fitch W. T. The Faculty of Language: What is it, Who has it and How did it Evolve? *Science*. 2002. № 298, P. 1569–79.
30. Heath J. Choctaw Cases. *Berkeley Linguistic Society*. 1977. № 3, P. 204–13.
31. Hovav M. R., Levin B. An Event Structure Account of English Resultatives. *Language*. 2001. № 77, P. 766–97.
32. Hudson R. A. English Word Grammar. Oxford : Blackwell, 1990. 445 p.
33. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge : MIT Press, 1983. 296 p.
34. Jackendoff, R., Pinker S. The Nature of the Language Faculty and its Implications for Evolution of Language (Reply to Fitch, Hauser and Chomsky). *Cognition*. 2005. № 97/2, P. 211–25.
35. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago : Chicago University Press, 1987. 614 p.
36. Lakoff G., Johnson M. H. Metaphors We Live by. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.
37. Lambrecht K. Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representations of Discourse Referents. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 404 p.
38. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites. Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. 541 p.
39. Langacker R. W. Usage-Based Model *Topics in Cognitive Linguistics* / Ed. by B. Rudzka-Ostyn. Amsterdam : John Benjamins, 1988. P. 127–61.
40. Matlock T. Fictive Motion as Cognitive Simulation. *Memory and Cognition*. 2004. № 32, P. 1389–400.
41. Michaelis L. A. Type Shifting in Construction Grammar: An Integrated Approach to Aspectual Coercion. *Cognitive Linguistics*. 2004. № 15, P. 1–67.
42. Müller S. Phrasal or Lexical Constructions? *Language*. 2006. № 82, P. 850–83.
43. Pinker S. Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure. Cambridge, MA : MIT Press, 1989. 528 p.
44. Rosch E. Natural Categories. *Cognitive Psychology*. 1973. № 4, P. 328–50.
45. Rosch E., Mervis C. B. Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories. *Cognitive Psychology*. 1975. № 7, P. 573–605.
46. Simpson J. Resultatives. *Papers in Lexical-functional Grammar* / Ed. by L. Levin, M. Rappaport, A. Zaenen. Bloomington : Indiana University Linguistics Club, 1983. P. 143–57.
47. Talmy L. Semantic Causative Types. *Syntax and Semantics: The Grammar of Causative Constructions* / Ed. by M. Shibatani. New York : Academic Press, 1976. P. 43–116.
48. Talmy L. Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science*. 1988. № 12, P. 49–100.
49. Taylor J. R. Linguistic Categorization. Oxford : OUP, 1995. 331 p.
50. Tomasello M. Construction Grammar for Kids. *Constructions. Special Volume*. 2006. № 1. 324 p.
51. Tomasello M., Aktar N. Differential Productivity in Young Children's Use of Nouns and Verbs. *Journal of Child Language*. 1997. № 24, P. 373–87.
52. Wechsler S. Resultative Predicates and Control. *Texas Linguistic Forum 38: The Syntax and Semantics of Predication*/Ed. by R. Blight, M. Moosally, Texas : University of Texas Department of Linguistics, 1997. P. 307–21.
53. Wray A. The Transition to Language. New York : OUP, 2002. 424 p.

Melnychuk O. D. CONSTRUCTION GRAMMAR AS A CONSTRUCTIVIST APPROACH IN THE CONTEXT OF A COGNITIVE APPROACH

The article highlights and analyzes the main assumptions of constructivist approaches that are distinguished from the approaches of generative grammar. In particular, phrasal constructions, traditional lexical units, and the combination of form and function is modeled. The grammar does not cover any transformational or derivational components. The construction of a linguistic expression, or phrases and words are interconnected and filled with semantic connections. Languages are recognized in different areas of linguistics; the interlingual generalizations that exist are explained by general cognitive processes or functions of the involved constructions. In the context of the constructivist approach, we also consider the analysis of language use, which is associated with cognitive analysis. Regarding the basic principles that are shared by all areas of construction grammar, we can name the denial of a clear boundary

between grammar and vocabulary and the rejection of the static view of language, according to which utterances are built from lexical units with fixed meanings connected independently of these meanings by grammatical rules. The focus of this approach is on the dynamic aspects of utterance production. The elements from which the statement is built are sensitive to their environment and at the same time affect the way of constructing syntactic groups. The content of lexical items depends on the syntax, and the syntax depends on the choice of lexical items. One of the properties of language is the plasticity and mobility of its system in relation to the needs and objectives of language communication. In vocabulary, this quality is manifested in the ability to form new words and use in figurative meanings and exists in a wide range of possibilities to combine the lexical meanings of words. The expanded typological set of constructions is provided by the dynamics of linguistic syntactic processes ranges from the most prototypical, syntactically complete, basic, hierarchically "high", as well as broader constructions to more specific cases, enriched with additional content.

Key words: *constructivist approaches, generative grammar, phrasal constructions, surface structure, interlingual variability, cognitive linguistics, linguistic theories.*